

**Музейництво
в Україні:
історія та проблеми
сучасного розвитку**

Фаїна Рябчикова (м. Луцьк)

Формування та еволюція поняття музейний фонд держави

Досліджено формування та еволюцію поняття музейний фонд держави. З'ясовано, що поняття виникло після жовтневого перевороту 1917 р. у результаті проведеної націоналізації, державної реєстрації пам'яток та побудови системи державного управління музейною справою. Законодавче закріплення сукупного музейного фонду вперше було здійснене в СРСР у середині 1960-х рр. з прийняттям Положення про Музейний фонд Союзу РСР. Після здобуття незалежності в Україні поняття сукупного музейного фонду збереглося в державно-правовому регулюванні музейної галузі. Законом України «Про музеї та музейну справу» (1995 р.) було введено новий термін на його позначення – Музейний фонд України, а також закріплено його правову дефініцію.

Ключові слова: сукупний музейний фонд держави, Державний музейний фонд, Музейний фонд Союзу РСР, Музейний фонд України, музейна справа.

Фаина Рябчикова

Формирование и эволюция понятия музейный фонд государства

Исследовано формирование и эволюцию понятия музейный фонд государства. Выяснено, что понятие возникло после октябрьского переворота 1917 г. в результате проведенной национализации, государственной регистрации памятников и построения системы государственного управления музейным делом. Законодательное закрепление совокупного музейного фонда впервые было осуществлено в СССР в середине 1960-х гг. с принятием Положения о Музейном фонде Союза ССР. После обретения независимости в Украине понятие совокупного музейного фонда сохранилось в государственно-правовом регулировании музейной отрасли. Законом Украины «О музеях и музейном деле» (1995 г.) был введен новый термин на его обозначение – Музейный фонд Украины, а также закреплено его правовую дефиницию.

Ключевые слова: совокупный музейный фонд государства, Государственный музейный фонд, Музейный фонд Союза ССР, Музейный фонд Украины, музейное дело.

Faina Riabchykova

Formation and evolution of the concept of the State Museum Fund

The article analyzes the formation and evolution of the concept of the State Museum Fund. It was found that it arose after the Bolshevik Revolution in 1917 as a result of nationalization, the state registration of monuments and foundation of the museum public administration system. In 1918–1919 the development of the concept was carried out simultaneously on several levels: the state level (Moscow Declaration), legislative level (project of Decree on the establishment of a single State Museum Fund) and scientific level (Museological works of F. Schmit). Legislating of the total museum fund was made first time in the USSR in the mid-1960s. That was associated with the adoption of Regulation on the Museum fund of the USSR. Development of museological knowledge and improving of organization of the museum work have led to a clarification of the definition of the Museum Fund of the USSR in the late 1980s. After independence in Ukraine the concept of the State Museum Fund was preserved in state legislation on museum area. Law of Ukraine “On Museums and Museum Affairs” (1995) introduced a new term for concept of the State Museum Fund – Museum Fund of Ukraine and assigned its legal definition.

Key words: Total Museum Fund of the State, the State Museum Fund, the Museum Fund of the USSR, Museum Fund of Ukraine, museum studies.

У сучасних історико-музеологічних студіях вже усталеним є розгляд музею як інституту пам'яті. Таке розуміння пов'язане із зібраннями цінних з соціокультурної точки зору об'єктів – музейних предметів, які є джерелами та ретрансляторами соціальної пам'яті. Сукупність усіх музейних предметів держави становить своєрідний банк національної пам'яті і відіграє істотну роль у формуванні історичної свідомості, загальнолюдських та національно-патріотичних цінностей. З огляду на це у низці країн було впроваджено поняття музейного фонду держави, який підлягає державному регулюванню та захисту. В нашій країні це Музейний фонд України. Зазначений термін з'явився у вітчизняному законодавстві в 1995 р. [1].

Для розвитку музеологічних досліджень, а також розробки нормативно-правових засад збереження та використання Музейного фонду України важливим є з'ясування історії появи та еволюції змісту самого поняття, факторів, які впливали та впливають на його трансформацію, а також, безперечно, його сутнісних характеристик.

Попри очевидну актуальність вивчення історичних та теоретичних аспектів функціонування музейного фонду держави, доводиться констатувати відсутність ґрунтовних досліджень з цієї проблеми як в Україні, так і за кордоном. Наукова розробка окремих питань заявленої теми представлена лише в радянській [2] та новітній російській [3] історіографії, яка висвітлює окремі аспекти формування сукупного музейного фонду держави в перші роки більшовицької влади. З огляду на це, у запропонованій розвідці ми спробуємо проаналізувати етапи розвитку поняття сукупного музейного фонду в Україні, визначити еволюцію його змісту.

Створення Музейного фонду України в добу незалежності стало продовженням підходів, які були вироблені державними інституціями у попередній історичний період. Перший нормативний акт про музейний фонд держави був виданий у Радянському Союзі в 1965 р. [4]. Проте саме поняття сформувався значно раніше. Воно з'явилося після жовтневого перевороту 1917 р., коли більшовицька влада низкою декретів націоналізувала царські палаци, частину громадських та приватних зібрань, музеї, а також церковне майно, запровадила державну реєстрацію пам'яток мистецтва та старовини. В результаті

утворилася величезна сукупність відчужених предметів музейного значення, які зберігалися в державних сховищах і потребували організації, охорони, нормативного забезпечення й концептуального осмислення.

На позначення цієї сукупності у 1918–1919 рр. використовувалися назви «Національний музейний фонд», «Державний музейний фонд», «Єдиний національний музейний фонд», «Національний державний фонд», «Єдиний державний фонд». Згодом, з початку 1920-х рр., офіційно вживаним став термін «Державний музейний фонд», який, на наш погляд, найповніше відтворював прагнення нової держави взяти під контроль музеї та їх зібрання, проводити централізовану музейну політику.

До 1918 р. такої цілісної сукупності націоналізованих цінностей, які належали державі, не існувало. Тому перші роки більшовицької влади – це період вироблення основних підходів до визначення цієї сукупності, формування нормативних засад її функціонування та з'ясування значення в державотворчих процесах. Зауважимо, що це відбувалося на тлі стрімкого розвитку історичних подій, складних соціально-економічних обставин, зміни державно-правової системи.

У цей час Музейними фондами називали **зібрання-сховища**, які створювались в адміністративних центрах країни для зосередження та перерозподілу націоналізованих культурних цінностей. Спершу такі сховища були організовані у Москві та Петрограді [5], згодом – в інших губернських центрах.

В Україні організацією Музейного фонду опікувався Всеукраїнський комітет охорони пам'яток мистецтв і старовини [6] (ВУКОПМіС) [7], створений у лютому 1919 р. при Наркомосі УСРР. У Києві Музейний фонд не мав пристосованого для своїх потреб приміщення. Його сховища були розкидані у різних частинах міста [8]. Головним серед них вважалося сховище (а, власне, підвал) при Першому державному музеї [9]. В Одесі Музейний фонд було створено у 1920 р. Одеським комітетом охорони пам'яток мистецтва та старовини [10]. Одне зі сховищ розміщувалося в маєтку графа Толстого [11].

Особливий інтерес для нас становлять спроби з'ясування суті та формулювання визначення новоствореної сукупності пам'яток у перші роки більшовицької влади – у період зародження самого поняття.

Його активна розробка на *державному рівні* зафіксована в матеріалах щодо організації та проведення Першої Всеросійської конференції у справах музеїв, яка відбулася в Петрограді 11–17 лютого 1919 р. Ці документи досліджували вчені А. Закс [11] та А. Сундієва [13].

Під час підготовки до конференції в грудні 1918 р. [14], окрім іншого, відбувалося вироблення підходів щодо визначення Національного музейного фонду. Вони були викладені в тексті т. зв. Московської декларації (підготовленої П. Муратовим та І. Грабарем та схваленої Московською колегією Відділу в справах музеїв та охорони пам'яток мистецтва і старовини (далі – ВСМОПМС) Наркомосвіти РСФРР), котру 12 лютого 1919 р. виголосили на засіданні художньо-гуманітарної секції конференції.

У декларації поняття визначено наступним чином:

«Національний музейний фонд є сукупність предметів мистецтва та старовини, що вливаються в єдиний потужний центральний резервуар при Відділі у справах музеїв та охорони пам'яток мистецтва та старовини і знаходяться у нього на обліку в державних, громадських та приватних сховищах. ...

Примітка: всі колекції нині існуючих російських музеїв повинні розглядатися так само, як складова частина Національного музейного фонду» [15].

Таким чином, у декларації Національний музейний фонд розглядався як сукупність предметів, взятих на облік конкретним органом державної влади, а також тих, які зберігалися в музеях [16]. Зазначений підхід став новаторським для того часу, оскільки вперше в історії на державному рівні була задекларована ідея об'єднання уже сформованих музейних зібрань у сукупний фонд. Це передбачало також можливість їх перерозподілу між музеями. Зокрема, у матеріалах підготовки до конференції зазначалося: «Всі існуючі музеї повинні розглядатися як національний музейний фонд, тобто весь склад їх служить матеріалом для перегрупування між музеями» [17].

Така позиція Московської колегії ВСМОПМС Наркомосвіти РСФРР викликала заперечення у частини музейних спеціалістів – учасників конференції. Зокрема, зберігач відділу витончених мистецтв Румянцевського музею М. Романов виступив проти запропонованих нею підходів і

наполягав, що «колегія не має права, без санкції конференції, оголошувати Національним фондом увесь вміст музеїв» [18].

Варто зазначити, що у своїй доповіді на конференції представник Московської колегії ВСМОПМС Наркомосвіти РСФРР І. Грабар означив Національний музейний фонд не лише як сукупність пам'яток, але й як «державний орган», «центральний регулюючий апарат, що забезпечує рівномірне музейне живлення» [19]. Це вказує на те, що осмислення нового поняття перебувало на початковому етапі. Воно ще не було єдиного розуміння. Відтак у 1918–1919 рр. відповідний орган управління музейною справою міг називатися «Національним музейним фондом».

Розробка визначення новоутвореної сукупності культурних цінностей велася і на *законодавчому рівні*. В червні 1919 р. Наркомосвіти РСФРР підготував проект Декрету про заснування єдиного Державного музейного фонду, який, проте, так і не був прийнятий. Останній у документі визначався наступним чином: «*Всі твори мистецтва та старовини, а також предмети історико-побутового значення, де б такі не знаходилися – в музеях, церквах, монастирях, у різного роду урядових і громадських установах, у ломбардах, торгових приміщеннях та у приватних осіб – торговців, як у вигляді окремих предметів, так і цілих зібрань на всій протяжності території Російської Федеративної Радянської Республіки, оголошуються надбанням Республіки і утворюють Державний музейний фонд*» [20].

Процитоване визначення за своїм змістом є дуже широким. Відповідно з ним Державний музейний фонд охоплював всю сукупність історико-культурних цінностей включно із музейними предметами. Отож, при розробці проекту вказаного декрету були використані напрацювання Московської колегії ВСМОПМС Наркомосвіти РСФРР. Згідно даного документу сукупний музейний фонд фактично прирівнювався до сукупного культурного фонду країни.

Спеціального законодавчого акту про Державний музейний фонд у Радянському Союзі до війни так і не було прийнято. Проте його положення частково увійшли в інші нормативні документи. Зокрема, в Декреті ВУЦВК і РНК РРФСР «Про облік і реєстрацію предметів мистецтва і старовини» (1923 р.) зазначалося, що

«предмети мистецтва, старовини і народного побуту, які перебувають у музеях і сховищах як такі, що увійшли до музейного фонду і охороняються державними засобами, вважаються державним надбанням» (п. 5) [21]. До музейного фонду, таким чином, були віднесені націоналізовані цінності та музейні предмети. Отже, ідеї, які були висловлені в Московській декларації, були продовжені в музейному будівництві.

Зауважимо ще на одному важливому аспекті. З перших років створення сукупного музейного фонду на офіційному рівні він був визнаний загальнодержавною цінністю. Це виписано, зокрема, в процитованому вище декреті. Така ж позиція була представлена і в інших законодавчих актах. Так, у декреті РНК України «Про купівлю для державних музеїв у приватних осіб музейних цінностей» (1921 р.) у першому ж пункті було визначено, що «всі значні збірки пам'ятників мистецтва та старовини, а також різних речей, які мають цінність для музеїв УРСР, оголошуються всенародним майном...» [22]. Ця норма, на наш погляд, є основоположною у виокремленні музейного фонду держави. Визнання сукупності музейних предметів та предметів музейного значення державним чи всенародним надбанням дозволяло поширити на них юрисдикцію держави. А відтак дозволяло останній з огляду на власні цілі організовувати та розпоряджатися цими цінностями.

У цей період розробка концепції сукупного музейного фонду була започаткована і на науковому рівні. Ця заслуга належить відомому музеєзнавцю, одному з організаторів ВУКОПМіС в Україні, Ф. Шміту. У своїй першій музеєзнавчій роботі (квітень 1919 р.) він наголошував на тому, що усі музейні предмети є загальнодержавною власністю, і вперше в науковій і навчальній літературі використав сам термін «державний музейний фонд» [23]. Ці погляди знайшли продовження і в другій праці Ф. Шміта (вересень 1928 р.). Зокрема, вчений стверджував, що «музейні речі належать не кожному даному музею, а державі, і складають загальний музейний фонд, яким розпоряджається музейний центр» [24]. Включення терміну до наукового понятійно-категоріального апарату мало вагоме значення для його закріплення у практиці музейної справи.

Хоча офіційно визнаним став термін «Державний музейний фонд», у багатьох документах і виданнях того часу часто вживалися його

синонімічні означення: центральний, загальний, загальносоюзний. У контексті дослідження історії поняття важливим є використання словосполучення «музейний фонд УСРР» [25] у збірнику «Український музей» (1927 р.). Справа в тому, що в подальшому в Радянському Союзі унормованим став термін «Музейний фонд СРСР», який підкреслював єдність музейних багатств усього Союзу. Тому вжитий у праці українського музеєзнавця В. Дубровського вираз «музейний фонд УСРР» є на сьогодні першим свідченням виокремлення сукупного музейного фонду України.

Дещо ускладнює вивчення формування поняття «музейний фонд держави» те, що з 1921 р. назва «Державний музейний фонд» закріпилася також за *підрозділом у структурі управління музейною справою*.

Історія такого підходу бере свій початок від підвідділу Національного музейного фонду, який діяв у складі створеного у травні 1918 р. ВСМОПМС Наркомосвіти РСФРР. Цей підвідділ очолював І. Грабар [26].

Після створення у березні 1921 р. Головнауки [27] ВСМОПМС було включено до його складу. Окремим структурним підрозділом, а саме секцією підвідділу обліку та охорони вказаного відділу, став Державний музейний фонд [28].

У листопаді 1921 р. при Петроградському музейному відділі на основі відділу з охорони, обліку і реєстрації пам'яток мистецтва та старовини також було створено Державний музейний фонд [29].

Цей підрозділ займався питаннями спеціалізації музеїв, організації музейної мережі, уніфікації збиральницької роботи, зберігання, вивчення та популяризації музейного матеріалу; введення єдиної системи планування для всіх музеїв країни. В обов'язки Державного музейного фонду входила також робота в самих сховищах, яка полягала у прийомі предметів, їх класифікації, інвентаризації, каталогізації, а також відборі експонатів для музеїв та інших організацій. Нерідко в сховищах влаштовувалися виставки для загального огляду [30].

В УСРР також формувалися структурні підрозділи для організації націоналізованих цінностей. Зокрема, секція музейного фонду [31] була утворена при ВУКОПМіС [32]. Її завідувачем став відомий мистецтвознавець та археолог М. Макаренко [33]. Український музеєзнавець Г. Мезенцева зазначає, що секції музейного

фонду діяли при губернських комітетах охорони пам'яток [34]. Проте назва «Державний музейний фонд» і її розуміння як органу управління закріпилося лише за Петроградським та Московським осередками.

Таким чином, у 1920-х рр. термін «Державний музейний фонд» використовувався на позначення:

– сукупності музейних предметів та предметів музейного значення, які були взяті на державний облік;

– конкретних підрозділів у системі управління музейною справою, які діяли в Москві та Петрограді.

Перша позиція була взята за основу при підготовці нормативних актів у подальшій розробці самого поняття.

До початку 1923 р. комплектування Державного музейного фонду в основному завершилося [35]. В 1925 р. в його центральні та місцеві сховища були прийняті останні значні збірки цінностей із садиб, монастирів, церков.

У середині 1920-х рр. державою почали проводитися заходи з метою концентрації предметів в одному місці. Для цього у 1924 р. всі сховища Москви злилися в одне. Наступного року влада об'єднала сховища Москви і Ленінграда (в Ленінграді лишилася філія) [36].

Наприкінці 1920-х рр. у Радянському Союзі набули розвитку нігілістичні тенденції в ставленні до пам'яток культури, розпочалася згубна політика щодо розпродажу творів мистецтва, музейних предметів для забезпечення соціалістичного будівництва. У 1927 р. було прийнято рішення про ліквідацію Державного музейного фонду [37], а згодом ліквідувалися і його сховища. Частина предметів була розподілена між музеями країни. Інша – передана Всесоюзному товариству «Антикваріат» Народного комісаріату зовнішньої торгівлі для експорту за кордон [38].

Таким чином, Державний музейний фонд як зібрання-сховище, і як орган управління припинив своє існування. Проте його розуміння як єдності музейних зібрань продовжувало побутувати у музейній галузі.

В законодавчих актах поняття сукупного музейного фонду до війни більше не фігурувало. Проте, з кінця 1930-х рр. на державному рівні піднімалися питання щодо побудови системи контролю за музейними зібраннями. У 1938 р. з метою забезпечення належної охорони «соці-

лістичної власності» Інститутом музейно-краєзнавчої роботи була розроблена типова Інструкція з обліку, інвентаризації і зберігання музейних матеріалів [39], яка розсилалася музеям і була обов'язковою для виконання. 20 червня 1941 р., за два дні до початку радянсько-німецької війни, колегія Наркомосу РРФСР прийняла постанову «Про єдиний державний облік музейних фондів в системі Наркомосу РРФСР» [40]. За задумом, державний облік повинен був завершитися виданням зведених наукових каталогів музеїв РРФСР [41]. Очевидно, цю практику в майбутньому планували поширити і на союзні республіки. Однак, війна призупинила реалізацію цих планів. Разом з тим, у воєнний час Наркомосом РРФСР було прийнято низку документів [42], спрямованих на забезпечення проведення єдиного державного музейного обліку.

Воєнні дії та окупаційний режим завдали величезної шкоди музейним зібранням та їх цілісності. Вже у роки війни, а особливо після неї, ці втрати на державному рівні почали співвідноситися із довоєнним обсягом музейних багатств, що актуалізувало поняття сукупного музейного фонду.

Евакуація частини музейних зібрань з України та інших республік, їх розпорошення [43] також призвели до усвідомлення важливості єдності та цілісності музейного фонду республіки. В управлінських документах того часу фігурують такі поняття, як «музейний фонд Управління мистецтв УРСР» [44], «музейні фонди Наркомосу УРСР» [45]. Це дозволяє говорити про існування в зазначений час розуміння підвідомчого сукупного музейного фонду як частини загальнодержавного.

У повоєнний час у музейній справі першочергову увагу було звернуто на проблеми відновлення музейних зібрань [46], їх переінвентаризацію. Через нестачу фінансових та методичних засобів проведення єдиного державного обліку музейних фондів у РРФСР виявилось неможливим. Тому у 1948 р. цей процес був призупинений [47].

Усвідомлення необхідності впорядкування фондової роботи (у т. ч. і з огляду на роль музеїв у комуністичному вихованні) спонукало керівництво у галузі культури до розширення нормативно-методичної бази музейної справи. У 1947 р. було розроблено нову «Інструкцію з обліку музейних фондів», «Положення про склад основного

фонду». У такий спосіб здійснювалося введення єдиної системи обліку, виокремлення основного фонду та фонду науково-допоміжних матеріалів. Музеї забезпечувались інвентарними книгами та іншими обліковими документами єдиного зразка.

Разом з тим, у законодавчій базі музейної справи відчувалася відсутність цілісної концептуальної основи. З огляду на це у постанові «Про підвищення ролі музеїв у комуністичному вихованні трудящих» (1964 р.) ЦК КПРС запропонував Міністерству культури СРСР спільно з президією Академії наук СРСР розробити та подати на затвердження Ради Міністрів СРСР «Положення про музейний фонд СРСР» [48]. Саме в цьому нормативному акті вперше було використано названий термін на позначення сукупного музейного фонду.

На виконання цієї пропозиції Рада Міністрів СРСР 2 червня 1965 р. видала постанову «Про музейний фонд Союзу РСР» [49] – перший спеціальний нормативний акт про сукупний музейний фонд держави. Цим документом уряд зобов'язував Міністерство культури СРСР затвердити відповідне положення.

Ще до затвердження положення, 22 червня 1965 р., Рада Міністрів УРСР прийняла постанову «Про порядок поповнення музеїв експонатами» [50], яка по суті дублювала пункти вищеназваної постанови Ради Міністрів СРСР.

Важливою сутнісною характеристикою Музейного фонду СРСР було те, що він розглядався як сукупність предметів, а не сукупність музейних фондів союзних республік. Цим підкреслювалася цілісність, єдність музейних багатств держави, що, окрім іншого, давало можливість їх переміщувати в межах Союзу. Республіканських музейних фондів у нормативно-правовому полі держави рад не існувало.

Положення про Музейний фонд Союзу РСР було затверджене наказом Міністерства культури СРСР 26 липня 1965 р. [51]. Воно діяло до грудня 1988 р. *Мета* утворення Музейного фонду СРСР цим документом визначена як «забезпечення правильного комплектування, обліку, зберігання і використання пам'яток природи, матеріальної і духовної культури, що належать державі, з метою розвитку радянської науки і комуністичного будівництва» (п. 1). Таким чином, назване положення дійсно формувало необхідне концептуальне підґрунтя для усіх напрямів музейної діяльності.

Який же зміст вкладався у поняття «Музейний фонд СРСР»? Згідно з п. 1 Положення: *«Музейний фонд Союзу РСР становить сукупність пам'яток природи, матеріальної і духовної культури в країні, що мають наукове, політичне, історичне або художнє значення, незалежно від часу їх походження, місця знаходження, матеріалу і техніки виготовлення».*

За своїм змістом представлено визначення є надзвичайно широким. Воно включає усі предмети музейного значення. У п.п. 2–4 документу конкретизовано, які саме пам'ятки становлять Музейний фонд СРСР. Проте, згідно з п. 5 Міністерством культури до нього могли бути включені предмети не названі у п.п. 2–4.

У Положенні про Музейний фонд Союзу РСР вперше в музейному законодавстві документальні матеріали музеїв були визнані складовою Державного архівного фонду СРСР, які підлягають обліку в архівних установах (п. 6).

Окремий розділ аналізованого положення визначив склад Музейного фонду СРСР. До нього було віднесено:

- пам'ятки, що знаходились у віданні музеїв (в т.ч. народних), постійних виставок, наукових установ, навчальних закладів, підприємств, установ, організацій;
- пам'ятки, що були зібрані геологічними, палеонтологічними, археологічними, етнографічними та іншими експедиціями;
- пам'ятки, що були вилучені, згідно вироків, постанов або рішень судових, митних та інших органів;
- твори народного мистецтва Будинків народної творчості;
- подарунки містам, державним і громадським організаціям;
- пам'ятки, що перебували в користуванні громад віруючих (п. 7).

Крім того, музеї та органи культури повинні були брати на державний облік пам'ятки, які перебували в особистій власності громадян СРСР та відповідали вимогам Положення, «з метою їх... можливого придбання у подальшому у власність держави» (п. 7).

Таким чином, обсяг Музейного фонду СРСР виходив далеко за межі власне музейних фондів. Це було усвідомленим рішенням держави поширити свою юрисдикцію на якомога ширше коло об'єктів культурної спадщини.

На музеї покладалися завдання виявлення, комплектування, обліку, вивчення, наукового опису, використання і зберігання пам'яток музейного фонду Союзу РСР, інформування про них зацікавлених установ та окремих осіб, а також підготовки до видання каталогів пам'яток, путівників по музеях, збірників наукових праць та окремих монографій (п. 9). Положення про Музейний фонд Союзу РСР визначило обов'язковим для усіх музеїв дотримання інструкцій та правил Міністерства культури СРСР щодо порядку комплектування, обліку, зберігання, наукового опису та використання пам'яток Музейного фонду (п. 10).

Положення про Музейний фонд Союзу РСР 1965 р. не містить чіткої норми щодо включення предметів до музейного фонду держави. З тексту документу зрозуміло, що взяття на державний облік і було фактом включення до нього. Зазначимо, що такий підхід разом з надзвичайно широким трактуванням самого поняття робив межі останнього досить розмитими, а сам сукупний музейний фонд неосяжним. Спірні питання щодо віднесення пам'яток до Музейного фонду Союзу РСР, а також їх перерозподіл вирішувалися Центральною експертною комісією при Міністерстві культури СРСР та республіканськими, крайовими, обласними і міськими експертними комісіями при міністерствах культури союзних республік, крайових, обласних і міських управліннях культури (п. 13).

Таким чином, у середині 1960-х рр. було прийнято перший спеціальний нормативний акт, який закріпив у правовому полі поняття «Музейний фонд Союзу РСР» та визначив засади щодо його утворення, організації й використання. Документ конкретизував склад музейного фонду держави, визначив суб'єктів, які відповідали за його збереження та використання. Це дозволило сформулювати необхідну концептуальну основу для нормативно-методичного забезпечення і розвитку музейної справи, а також виробити розуміння сукупного музейного фонду як загальнодержавної цінності.

Прийняття Положення про Музейний фонд Союзу РСР мало вагоме значення для впорядкування фондової роботи музеїв. На його основі були затверджені та введені в дію необхідні інструктивні документи [52].

Посилання на зазначене Положення міститься також у низці важливих правових актів,

зокрема Законі СРСР «Про охорону і використання пам'яток історії та культури» (1976 р.), Положенні про охорону і використання пам'яток історії та культури (1982 р.), а також в законодавстві союзних республік, наприклад, Законі УРСР «Про охорону і використання пам'яток історії та культури» (1978 р.). Це вказує на значення Положення про Музейний фонд Союзу РСР у нормативно-правовому забезпеченні охорони культурної спадщини.

Крім того, будучи чинним впродовж 1965–1988 рр. – періоду утвердження музеєзнавства як науки, цей документ мав значний вплив на розвиток наукових досліджень у цій галузі знань, формування її понятійно-категоріального апарату, підготовку навчальних посібників.

Наступне Положення про Музейний фонд Союзу РСР [53] не справило такого значного впливу на розвиток музейної справи. Це пов'язано з датою його прийняття – 27 грудня 1988 р. (за 2,5 роки до розпаду СРСР).

Цей документ є більшим за обсягом, ніж попередній. Він містить 3 додаткові розділи, що вказує на ґрунтовнішу розробку як самого поняття, так і питань, які з ним пов'язані. Аналіз тексту положення засвідчує також врахування науково-методичних напрацювань у галузі музеєзнавства.

Мета створення Музейного фонду СРСР сформульована так – «для якнайповнішого виявлення, централізованого обліку, комплектування, вивчення, використання і забезпечення збереженості рухомих пам'яток історії та культури країни з метою розвитку науки і культури, патріотичного, ідейно-морального, інтернаціонального та естетичного виховання трудящих» (п. 1.3.). У процитованому тексті привертає увагу вказівка на централізований облік – завдання, яке ставилося ще у довоєнний час, але так і не було реалізоване в повному обсязі.

Музейний фонд Союзу РСР у документі визначено як «сукупність рухомих пам'яток вітчизняної та зарубіжної історії і культури, що мають історичну, наукову, художню або іншу культурну цінність, котрі зберігаються на території СРСР:

– у державних музеях, незалежно від відомчої приналежності, а також у музеях на громадських засадах;

– у музеях, що знаходяться у віданні установ, організацій та підприємств (державних, колгоспних, кооперативних, громадських)» (п. 1.1.).

Таким чином, помітно, що у 1988 р. поняття сукупного музейного фонду зазнало суттєвого звуження та конкретизації. Поза його змістом лишилися, до прикладу, такі об'єкти як «твори народного мистецтва Будинків народної творчості» та «подарунки містам, державним і громадським організаціям» тощо. Це вказує на зміни у аксіологічному розумінні музейного фонду держави, намагання виключити з його складу об'єкти, що не мають ціннісного соціокультурного значення.

Зміни у тлумаченні поняття Музейний фонд Союзу РСР були продиктовані також досягненнями музеологічної науки, розвитком досліджень як у теоретичному, так і прикладному музеєзнавстві (чого не було в 1960-х рр.). У цей час музеї розглядалися не лише як зберігачі пам'яток природи, історії та культури. Вони визначалися й як інституції, які здійснюють фаховий відбір об'єктів, що документують явища та процеси навколишньої дійсності й відповідають за якість такого відбору. Саме тому у дефініції зафіксована логіка – «пам'ятки, які зберігаються у музеях» – тобто ті, що пройшли етап селекції, підтвердивши своє музейне значення. Таке формулювання дозволяло забезпечити не тільки «якість» сукупного музейного фонду, але й конкретизувало його склад.

Активного розвитку у 1970–1980-х рр. набули розробки критеріїв музейного відбору, наукової обробки зібраних речей, а також теорії музейного предмета. Усе це сформувало розуміння суті музейної цінності як такої, важливості селекційної ролі музеїв і ціннісного значення сукупного музейного фонду загалом.

Хочемо звернути увагу на те, що в новій дефініції з'явилося означення «рухомих пам'яток». Це відповідало тогочасному розумінню музейного предмета як рухомого тривимірного об'єкта. Зауважимо, що в подальшому (з розвитком музеологічних досліджень) його визначення розширилося. Сьогодні у сфері музейної діяльності перебувають також нерухомі та нематеріальні об'єкти. Тому, відповідно, трансформується і зміст сукупного музейного фонду.

Окремим розділом Положення 1988 р. було конкретизовано склад Музейного фонду СРСР. Проте остання позиція п. 2.1 – «інші предмети,

які становлять історичну, наукову, художню або іншу цінність», – лишала можливість включення до його складу і не названих у розділі предметів.

Важливим нововведенням досліджуваного документу є те, що в ньому чітко визначено органи, які розглядають і вирішують питання щодо віднесення пам'яток до Музейного фонду СРСР. Зокрема, це

– відповідні експертні комісії – при Міністерстві культури СРСР, міністерствах і державних комітетах з культури союзних і автономних республік, адміністративно-територіальних органах культури;

– фондово-закупівельні комісії [54] – при державних та відомчих музеях (п. 3.4).

Тим самим у кінці 1980-х рр. поняття музейного фонду держави набувало більшої конкретизації і чіткості. Воно перетворювалося з певної абстрактної, досить розмитої множини об'єктів на сукупність визначених музейних предметів та предметів, щодо яких було прийнято рішення зазначеними комісіями. Тобто унормовувалася процедура музейної селекції (про яку говорилося вище) для включення до Музейного фонду держави.

Відтак великого значення надавалося діяльності фондово-закупівельних комісій. Саме вони відтепер несли відповідальність за якісне наповнення музейних зібрань і, відповідно, Музейного фонду СРСР.

З нашого погляду, це було позитивним кроком, який забезпечував цілісність музейного фонду держави, можливість його вивчення, структурування та навіть належну охорону. Оскільки гарантувати захист можна лише тих предметів, які чітко ідентифіковані, зареєстровані і перебувають у віданні конкретних суб'єктів (музеїв, органів культури).

Разом з тим, аналіз музеєзнавчої літератури, особливо навчальної, демонструє, що підходи до розуміння музейного фонду держави, прийняті у 1988 р., не набули значного поширення. Навіть у сучасних підручниках і довідкових виданнях це поняття розглядається як сукупність музейних предметів та предметів музейного значення – тобто з позицій Положення 1965 р. Очевидно, така ситуація пов'язана з тим, що саме таке розуміння зафіксоване у науково-методичних працях 1970–1980-х рр. (період чинності Положення 1965 р.), які становлять суттєву частину джерельної бази сучасних видань.

Після розпаду СРСР колишні союзні республіки опинилися в нових суспільно-політичних умовах. Вони постали перед необхідністю формування власних законодавчих систем.

У цей час в нормативно-правовому забезпеченні музейної справи відбулися якісні зміни. У багатьох пострадянських країнах були прийняті перші спеціальні закони, які регулювали суспільні відносини у зазначеній галузі. Зауважимо, що в Радянському Союзі окремого нормативного акту щодо музеїв та музейної справи прийнято не було.

Так, в середині 1990-х рр. Білорусь, Росія та Україна розробили відповідну законодавчу базу, зокрема:

– в Україні у 1995 р. прийнято Закон України «Про музеї та музейну справу» [55], у 2000 р. – Положення про Музейний фонд України [56];

– в Росії у 1996 р. прийнято федеральний закон «Про Музейний фонд Російської Федерації»

та музеї Російської Федерації» [57], у 1998 р. – Положення про Музейний фонд Російської Федерації [58];

– в Білорусі у 1996 р. видано закон Республіки Білорусь «Про музеї та Музейний фонд Республіки Білорусь» [59]. У 2005 р. Палата Представників прийняла новий закон «Про музеї та Музейний фонд Республіки Білорусь» [60], а у 2006 р. було затверджено Положення про Музейний фонд Республіки Білорусь [61].

Таким чином, відтепер питання щодо сукупного музейного фонду визначалися не лише підзаконними актами, але законами. Саме в них й були зафіксовані його визначення. Показово, що у Білорусі та Росії поняття музейного фонду держави винесено в назви цих законів, що засвідчує його значення у державній політиці.

Розглянемо, яким чином трансформувалося поняття музейного фонду держави після розпаду Радянського Союзу.

Порівняльна таблиця правових дефініцій сукупного музейного фонду в законодавстві Республіки Білорусь, Російської Федерації та України

Держава	Правова дефініція
Республіка Білорусь <i>У законі 1996 р.</i>	Музейний фонд Республіки Білорусь становить сукупність рухомих і окремих нерухомих історико-культурних цінностей Білорусі, а також зарубіжної історії і культури, які мають історичну, художню, наукову або іншу культурну значимість і зберігаються в музеях Республіки Білорусь усіх форм власності.
<i>У законі 2005 р.</i> <i>Є чинною на сьогодні.</i>	Музейний фонд Республіки Білорусь становить сукупність музейних предметів, які постійно зберігаються в державних музеях, і окремих музейних предметів, які постійно зберігаються у приватних музеях та включені до Музейного фонду Республіки Білорусь на підставі письмово оформлених заяв чи за згодою їх власників.
Російська Федерація <i>У законі 1996 р.</i> <i>Є чинною на сьогодні.</i>	Музейний фонд – сукупність музейних предметів і музейних колекцій, що постійно перебувають на території Російської Федерації, цивільний обіг яких допускається тільки з дотриманням обмежень, встановлених цим Законом.
Україна <i>У законі 1995 р.</i>	Музейний фонд України – це сукупність рухомих пам'яток природи, матеріальної і духовної культури, які мають наукову, історичну, художню чи іншу культурну цінність, незалежно від їх виду, місця створення і форм власності, та зберігаються на території України, а також нерухомих пам'яток, що знаходяться в музеях України і обліковані в порядку, визначеному цим Законом.
<i>У редакції 2009 р. [62].</i> <i>Є чинною на сьогодні.</i>	Музейний фонд України – сукупність окремих музейних предметів, музейних колекцій, музейних зібрань, які постійно зберігаються на території України, незалежно від їх походження та форм власності, а також музейних предметів і музейних колекцій, що знаходяться за межами України і є власністю України або відповідно до міжнародних договорів підлягають поверненню в Україну.

З таблиці видно, що у розумінні музейного фонду держави в країнах, що утворилися після розпаду Радянського Союзу, простежуються як спільні підходи, обумовлені історією правового регулювання музейної справи та і самої галузі, так й окремі індивідуальні характеристики, продиктовані їх особним розвитком у роки незалежності. Варто також відмітити, що в зазначений період відбулося удосконалення правових дефініцій у законодавстві Республіки Білорусь та України.

У визначеннях зафіксована тенденція до конкретизації змісту сукупного музейного фонду. Показовим у цьому контексті є заміна термінів «культурні цінності» та «пам'ятки» на термін «музейні предмети» у білоруському та українському законах. Таким чином, у правовому полі закріпилося розуміння музейного фонду держави як сукупності музейних предметів – предметів, музейна цінність яких підтверджена відповідною процедурою.

Також варто відзначити й те, що у 1990-х рр. музейний фонд держави почав розглядатися і як сукупність у т. ч. й нерухомих об'єктів. Це стало виявом розширення розуміння терміну «музейний предмет», зокрема спроб охоплення ним нерухомих та нематеріальних об'єктів, які все частіше включаються в сферу музейної діяльності.

В усіх вищеозначених нормативних актах музейний фонд держави визнано невід'ємною частиною культурної спадщини країни. Цим закріплено його вагоме значення для розвитку національної культури, розбудови держави та націєтворення.

Аналіз української правової дефініції показує, що зміни, які були внесені до Закону України «Про музеї та музейну справу» в 2009 р. [63], суттєво трансформували зміст досліджуваного поняття. Якщо у першій редакції закону він охоплював надзвичайно широке коло об'єктів (сукупність рухомих пам'яток природи, матеріальної і духовної культури..., а також нерухомих пам'яток), то подальші удосконалення музейного законодавства значно конкретизували складові Музейного фонду України (далі – МФУ). Завдяки цим уточненням вдалося чіткіше окреслити його межі.

У чинному на сьогодні визначенні терміну «Музейний фонд України» можна умовно виділити дві частини.

В першій – «сукупність окремих музейних предметів, музейних колекцій, музейних зібрань, які постійно зберігаються на території України, незалежно від їх походження та форм власності...» – зафіксовано такі складники МФУ, як: музейні предмети, музейні колекції та музейні зібрання. Таке формулювання є чіткішим і ґрунтовніше пропрацьованим, ніж попереднє, оскільки саме зазначені поняття у музейній справі є одиницями обліку і зберігання. Ми переконані у недоцільності тлумачення МФУ як сукупності усіх цінних у культурному значенні об'єктів. Для того, аби забезпечити належне збереження та використання МФУ, його складові мають бути чітко визначеними.

Важливе значення має уточнення «незалежно від їх походження та форм власності», яке надає рівнозначного статусу музейним збіркам як державних та комунальних, так і приватних музейних установ.

Друга частина визначення – «а також музейних предметів і музейних колекцій, що знаходяться за межами України і є власністю України або відповідно до міжнародних договорів підлягають поверненню в Україну» – включає до МФУ чималу частину музейних багатств, які були незаконно вивезені, або опинилися за межами нашої держави в силу історичних обставин. Ця норма є особливо важливою з точки зору захисту національних інтересів України у справі повернення та реституції культурних цінностей, а також відстоювання права власності на об'єкти, які були викрадені з музеїв [64] чи вивезені з окупованих територій для експонування в інших країнах [65].

Згідно з ч. 1 ст. 15 Закону України «Про музеї та музейну справу» МФУ є національним багатством, невід'ємною складовою культурної спадщини України, що охороняється законом. МФУ відіграє ключове значення у формуванні культури пам'яті, національної ідентичності та державотворчих процесах в нашій країні. Саме тому належне законодавче регулювання питань щодо функціонування МФУ, а також ґрунтовна наукова розробка самого поняття належить до першорядних завдань національної політики України.

Таким чином, поняття сукупний музейний фонд держави виникло й увійшло в практику музейного будівництва у 1918 р. Його поява була викликана подіями жовтня 1917 р., побудовою нової системи державного регулювання культурною спадщиною. Підходи щодо розуміння та

організації сукупного музейного фонду, які вироблялися спершу в Москві та Петрограді, згодом поширилися на інші республіки.

У розвитку поняття сукупного музейного фонду держави можна виділити кілька етапів:

1918 р. – кін. 1920-х рр. – зародження поняття. У цей час воно увійшло в практичну сферу культурного життя, проте з'ясування суті музейного фонду держави на офіційному рівні остаточно не було здійснене. У документах зазначеного періоду музейний фонд держави розглядався як сукупність націоналізованих історико-культурних об'єктів, взятих на державний облік, та музейних зібрань. Розробка поняття у 1918–1919 рр. проводилася одночасно на кількох рівнях: державному (Московська декларація), законодавчому (Декрет про заснування єдиного Державного музейного фонду) та науковому (музеєзнавчі праці Ф. Шміта). Існувало декілька термінів для позначення сукупного музейного фонду, серед яких усталеним став Державний музейний фонд. Ця назва використовувалась також у значенні підрозділу в системі управління музейною справою. Складні суспільно-політичні умови, відсутність концептуального підґрунтя, зміни у музейній політиці (репресії, перетворення музею на політосвітній комбінат, нігілістичні тенденції в ставленні до пам'яток) призупинили розробку питань, пов'язаних із сукупним музейним фондом держави.

1930-ті – поч. 1960-х рр. – пошуки інших форм контролю та організації музейних зібрань країни. У цей період на державному рівні піднімалися питання централізованого музейного обліку, упорядкування фондової роботи, створення відповідних інструктивних та методичних документів. Проте концептуальна та правова розробка сукупного музейного фонду держави не проводилася.

Сер. 1960-х – сер. 1990-х р. – затвердження поняття на законодавчому рівні. Усвідомлення необхідності створення концептуальної основи

фондової роботи музеїв активізувало розробку поняття сукупного музейного фонду держави і нормативне закріплення його офіційного терміну «Музейний фонд СРСР». У першому Положенні про Музейний фонд Союзу РСР (1965 р.) тлумачення поняття було надзвичайно широким. Його зміст включав як музейні предмети, так і предмети музейного значення. Таке розуміння склало основу для подальших теоретико-методологічних досліджень у музеєзнавстві та нормативно-правового забезпечення галузі. Розвиток музеєзнавчих знань, удосконалення організаційних засад музейної сфери в кінці 1980-х рр. призвели до уточнення дефініції Музейного фонду СРСР. Зміст поняття було значно конкретизовано. Відтепер його основу становили музейні предмети – об'єкти, що пройшли етап музейної селекції. Поняття набуло більшої визначеності та ціннісного значення.

Сер. 1990-х рр. – по теперішній час – розробка поняття в умовах незалежності. У зв'язку з постанням нової держави Законом України «Про музеї та музейну справу» (1995 р.) було введено новий термін на позначення сукупного музейного фонду – Музейний фонд України. Визначення його змісту спочатку базувалося на традиціях, розроблених у радянському музеєзнавстві. Проте в подальшому відбулося удосконалення дефініції: уточнено складові МФУ, а його зміст поширено також на об'єкти, що знаходяться за межами України і є її власністю або підлягають поверненню в Україну. Разом з тим, дослідження концептуальних засад сукупного музейного фонду держави фактично відсутні.

Подальша розробка означеного поняття, на наш погляд, має враховувати досягнення музеологічних досліджень, нові тенденції у практиці музейної справи. Це, в першу чергу, стосується змін у розумінні музейного предмета, включення до його змісту нерухомих, нематеріальних та середовищних об'єктів.

Джерела та література

1. Про музеї та музейну справу [Електронний ресурс] : закон України [прийнято Верхов. Радою 29.06.1995 № 249/95-ВР]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80>

2. Равикович Д. А. Организация музейного дела в годы восстановления народного хозяйства (1921–1926) / Д. А. Равикович // Очерки истории музейного

дела в СССР (отв. ред. А. Б. Закс) – Вып. VI. – М., 1968. – С. 97–145; Закс А. Б. Источники по истории музейного дела в СССР (1917–1941) / А. Б. Закс // Очерки истории музейного дела в СССР (отв. ред. А. Б. Закс) – Вып. VI. – М., 1968. – С. 5–53; Закс А. Б. Первая всероссийская конференция по делам музеев. Февраль 1919 года (По материалам отдела письменных источников Государственного Исторического

музея) / Закс А.Б. // Актуальные вопросы изучения фондов музеев по истории советского общества / под ред. В.З.Дробижева. – М., 1982. – С. 149–157.

3. Горелова С. И. Музейный фонд в первые годы Советской власти / С. И. Горелова // Художественное наследие. Хранение, исследование, реставрация / Всесоюз. науч.-исслед. ин-т реставрации. – М., 1990. – Вып. 13. – С. 203–216; Сундиева А.А. История одной декларации / Сундиева А.А. // Вестник Томского государственного университета. – 2007. – № 300 (1). – С. 74–78.

4. О музейном фонде Союза ССР: постановление Совета Министров СССР от 02.06.1965 г. № 428 // Собрание постановлений правительства СССР. – 1965. – № 13. – Ст. 103.

5. І в Петрограді, і в Москві існувало по декілька сховищ музейного фонду. Іноді у них влаштувались виставки фонду. Детальніше див.: Горелова С. И. Указ. соч. – С. 203–216; Первая выставка национального музейного фонда. Каталог. – М.: Народный комиссариат по просвещению. Отдел по делам музеев и охране памятников искусства и старины, 1918. – 80 с.

6. У лютому–березні 1919 р. діяв в Харкові, в квітні–липні – в Києві. Відновив діяльність влітку 1920 р. в Харкові.

7. Омельченко Ю. А. Охорона пам'яток і музейне будівництво на Україні в перші роки радянської влади / Ю. А. Омельченко // Укр. іст. журнал. – 1972. – № 1. – С. 102–108.

8. Дахнович А. Київська картинна галерея / А. Дахнович // Український музей / Нац. Києво-Печер. іст.-культ. заповідник / В. М. Колпакова (відп. ред.) С. І. Білоконь (вступ. ст., словник музейників). Зб. 1. Репр. перевид. 1927 р. – К. : Фенікс, 2007. – С. 215–224.

9. Білокінь С. В обороні української спадщини: Історик мистецтва Федір Ернст [Електронний ресурс] / Сергій Білокінь. – К. : Інститут історії України НАН України, 2006. – 286 с. – Режим доступу: <http://www.s-bilokin.name/Personalia/Ernst/Museums/HistoricalMuseum.html>

З 1924 р. музей називався Всеукраїнський історичний музей ім. Т. Шевченка. Нині це Національний музей історії України.

10. Полищук Н. Айвазовский и Одесса / Полищук Н., Колесниченко Л. // Дерибасовская–Ришельевская. – Одесса, 2007. – Вып. 31. – С. 219–228.

11. Абрамов В. Иван Ираклиевич Курис (1840–1898). “Желая принести посильную помощь родному искусству...” [Електронний ресурс] / В. Абрамов // Художня культура. Актуальні проблеми. – 2009. – Вип. 6. – С. 567–604. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/khud_kult_2009_6_45.pdf

12. Закс А. Б. Источники по истории музейного дела в СССР (1917–1941)... – С.5–53; Закс А.Б. Первая всероссийская конференция по делам музеев... – С. 149–157.

13. Сундиева А.А. Указ. соч. – С. 74–78.

14. Проте очевидно, це питання обговорювалось серед музейних працівників і раніше.

15. Московская декларация / Подготовка текста к печати и примечания: А. Сундиева // Вестник Томского государственного университета. – 2007. – № 300 (1). – С. 77–78.

16. А. Закс у 1982 р. зазначала, що «конференція близько підійшла до сучасного вирішення цього питання». Див.: Закс А. Б. Первая всероссийская конференция по делам музеев... – С. 149–157.

17. Сундиева А. А. Указ. соч. – С. 75.

18. Доклад Н. И. Романова. Из стенограммы заседаний Первой Всероссийской конференции по делам музеев 11–17 февраля 1919 г. // Музееведческая мысль в России XVIII–XX веков: сб. док. и материалов / М-во культуры Рос. Федерации, Рос. ин-т культурологии ; отв. ред. Э. А. Шулепова; [авт.-сост.: Э. А. Шулепова, М. Е. Каулен, А. А. Сундиева и др.]. – М. : Этерна, 2010. – 957 с. – С. 474–476.

19. Доклад И. Э. Грабаря... Там же. – С. 469–471.

20. Декрет об учреждении единого Государственного музейного фонда. Проект. 14 июня 1919 г. [Электронный ресурс] // В. И. Ленин и А. В. Луначарский: Переписка, доклады, документы / АН СССР. Ин-т мировой лит. им. А. М. Горького; Ред. тома И. С. Зильберштейн, А. А. Соловьев. – М.: Наука, 1971. – 766 с. – Режим доступа: <http://lunacharsky.nwgod.su/lib/lenin-i-lunacharskiy/86>

21. Про облік і реєстрацію предметів мистецтва і старовини: Декрет ВУЦВК і РНК РРФСР від 8 березня 1923 р. // Законодавство про пам'ятки історії та культури (Збірник нормативних актів) / Під ред. О. Н. Якименка. – К.: Видавництво політичної літератури України, 1970. – С. 16–17.

22. Про купівлю для державних музеїв у приватних осіб музейних цінностей : Декрет РНК України від 11 березня 1921 р. // Там само. – С. 399–400.

23. Шмит Ф. И. Исторические, этнографические и художественные музеи. Очерки истории и теории музейного дела / Фёдор Иванович Шмит. – Х.: Союз, 1919. – 103 с. – С. 72–73.

24. Шмит Ф. И. Музейное дело. Вопросы экспозиции / Фёдор Иванович Шмит. – Л. : Ленинградская правда, 1929. – 245 с. – С. 117.

25. Дубровський В. Чергові завдання сучасного музейного будівництва на Україні / В. Дубровський // Український музей / Нац. Києво-Печер. іст.-культ. заповідник / В. М. Колпакова (відп. ред.) С. І. Білоконь

(вступ. ст., словник музейників). Зб. 1 Репр. перевид. 1927 р. – К. : Фенікс, 2007. – С. 13–26. – С. 25.

26. Попередньо на початку 1918 р. у Москві була створена Колегія в справах музеїв і охорони пам'яток мистецтва та старовини. 26 травня 1918 р ця колегія була перетворена у Відділ в справах музеїв та охорони пам'яток мистецтва і старовини. При ньому функціонувала Всеросійська колегія в справах музеїв та охорони пам'яток мистецтва і старовини з двома відділеннями – петроградським і московським. Див. : Горелова С. И. Указ. соч. – С. 203–216.

27. Головне управління науковими та науково-художніми установами.

28. Горелова С. И. Указ. соч. – С. 207.

29. Там же. – С. 208.

30. Там же. – С. 215.

31. Крім неї були створені секції: музейно-виставочна, архітектурна, археологічна, етнографічна, бібліотечна, облікова, архівна.

32. Омельченко Ю.А. Вказ. праця. – С. 104.

ВУКОПМіС проіснував недовго. У 1921 р. його було ліквідовано. Управління музейною справою перейшло спочатку до Головного управління у справах музеїв – Головмузей НКО УСРР. У січні 1922 р. його було об'єднано з екскурсійно-виставково-музейним відділом Головного політико-освітнього управління (ГПО) НКО УСРР. Детальніше див. : Кушнір В. Питання організації музейної мережі УСРР у 1920-ті рр.: науковий та суспільно-політичний виміри [Електронний ресурс] / В. Кушнір // Народознавчі зошити. – 2013. – № 6. – С. 977–987. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/NaZo_2013_6_5.pdf

33. Маньковська Р. В. Музейництво в Україні / Р. В. Маньковська; НАН України. Ін-т історії України. – К., 2000. – 140 с. – С. 45.

34. Мезенцева Г. Г. Музеєзнавство (на матеріалах музеїв Української РСР) / Г. Г. Мезенцева. – К. : Вища школа, 1980. – 120 с. – С. 27.

В більшості губерній місцеві органи ВУКОПМіСу так і не були створені. Див.: Нестуля О. О. Особливості пам'яткоохоронного руху в Україні 1917–1991 рр. та актуальні завдання збереження історико-культурної спадщини на сучасному етапі / Нестуля О. О. // Стратегія українського державотворення. Філософсько-політологічний та економічний аналіз. Філософія. Економіка. Політика. Освіта: Зб. наук. пр. – Київ–Полтава: “АСМІ”, 2000. – С. 147–160.

35. Равикович Д. А. Указ. соч. – С. 110.

36. Горелова С. И. Указ. соч. – С. 216.

37. Равикович Д. А. Указ. соч. – С. 112.

38. Музейное дело России. 3-е изд., испр. и доп. / Под ред. Каулен М. Е. (отв. ред.), Коссовой И. М., Сундиевой А. А. – М.: ВК, 2010. – 676 с. – С. 144.

39. Инструкция по учёту, инвентаризации и хранению музейных материалов. – М.: Типо-литография им. Воровского, 1938. – 32 с.

40. Закс А. Б. Источники по истории музейного дела в СССР (1917–1941)... – С. 10.

41. Игнатъева В. Н. Организация музейного дела и музейное строительство РСФСР в послевоенные годы (1946–1953) / В. Н. Игнатъева // Очерки истории музейного дела в СССР (отв. ред. А. Б. Закс) – Вып. VI. – М., 1968. – С. 54–96. – С. 65.

42. Зокрема, «Положення про музейні фонди РРФСР, що підлягають прийняттю на єдиний державний облік» (2 грудня 1942 р.), «Інструкція про порядок прийому музейних фондів РРФСР на єдиний державний облік» (26 квітня 1944 р.). Детальніше див.: Игнатъева В. Н. Указ. соч. – С. 66.

43. Фонди українських музеїв були розпорошені на величезній території: від Приуралля до центральної частини Сибіру та Казахстану. Детальніше див.: Кот С. Радянська евакуація українських музейних цінностей на території УРСР під час Другої світової війни в контексті проблем повернення та реституції втрачених культурних надбань / С. Кот // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. статей. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2009. – Вип. 12. – С. 321–336. – С. 331.

44. Довідка управління в справах мистецтв при РНК УРСР про місцеперебування евакуйованих установ образотворчого мистецтва України в березні 1942 р. // Культурне будівництво в Українській РСР, червень 1941 – 1950 / Головне арх. упр. при Раді Міністрів УРСР; Упоряд.: А. І. Бичкова [та ін.]. – К.: Наукова думка, 1989. – 509 с. – С. 29.

45. Кот С. Вказ. праця. – С. 333.

46. Про повернення музейних експонатів : постанова РНК УРСР від 10 листопада 1944 р. № 1504 // Законодавство про пам'ятки історії та культури (Збірник нормативних актів) / Під ред. О. Н. Якименка. – К.: Видавництво політичної літератури України, 1970. – С. 401–403.

47. Игнатъева В. Н. Указ. соч. – С. 65.

48. О повышении роли музеев в коммунистическом воспитании трудящихся : постановление ЦК КПСС от 12.06.1964 г. // Справочник партийного работника. Вып. VI. – М., 1966 – С. 354–356.

49. О музейном фонде Союза ССР : постановление Совета Министров СССР от 02.06.1965 г. № 428 // Собрание постановлений правительства СССР. – 1965. – № 13. – Ст. 103.

50. Про порядок поповнення музеїв експонатами: постанова Ради Міністрів УРСР від 22.06.1965 р. № 597 // Збірник постанов і розпоряджень уряду УРСР. – К. : Політвидав України, 1965. – № 6. – Ст. 75.

51. Положение о Музейном фонде Союза ССР: приложение к приказу МК СССР «О музейном фонде Союза СССР» № 273 от 26.07.1965. – М., 1965. – 3 с.

52. Зокрема, «Інструкція з обліку та зберігання музейних цінностей музеїв системи Міністерства культури СРСР (крім художніх)» (затвердж. Мінкультури СРСР 2 квітня 1968 р.); «Інструкція з обліку та зберігання музейних цінностей в художніх музеях і художніх відділах музеїв системи Міністерства культури СРСР» (затвердж. Мінкультури СРСР 23 грудня 1971 р.); «Інструкція з обліку та зберігання музейних цінностей, що знаходяться в державних музеях СРСР» (затвердж. Мінкультури СРСР 17 липня 1985 р.) – була прийнята на заміну попереднім і є чинною на сьогодні.

53. Положение о Музейном фонде Союза ССР: приложение к приказу МК СССР «Об утверждении Положения о Музейном фонде СССР» № 483 от 27.12.1988. – М., 1988. – 4 с.

54. Положення про фондово-закупівельні комісії було прийнято у 1987 р. Див.: Положение о фондово-закупочной комиссии музеев системы Министерства культуры СССР [Электронный ресурс]: Приложение к приказу Министерства культуры СССР от 20 апреля 1987 г. № 170. – Режим доступа : www.consultant.ru

55. Про музеї та музейну справу [Електронний ресурс]: закон України [прийнято Верхов. Радою 29.06.1995 № 249/95-ВР]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80>

56. Про затвердження Положення про Музейний фонд України [Електронний ресурс]: постанова, положення [прийнято Кабінетом Міністрів України від 20.07.2000 р. № 1147]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1147-2000-%D0%BF>.

57. О Музейном фонде Российской Федерации и музеях в Российской Федерации [Электронный ресурс]: федеральный закон [принят Государственной

Думой 26.05.1996 г. N 54-ФЗ]. – Режим доступа: <http://base.garant.ru/123168/#ixzz3bFnP21f0>

58. О Музейном фонде Российской Федерации [Электронный ресурс]: положение [утверждено Постановлением Правительства Российской Федерации от 12 февраля 1998 г. N 179]. – Режим доступа: http://www.goskatalog.ru/data/documents/resolution_179_1998_02_12/index.php

59. О музеях и Музейном фонде Республики Беларусь [Электронный ресурс] : закон Республики Беларусь [принят 05.09.1996 г. № 575-ХІІІ]. – Режим доступа: <http://pravo.levonevsky.org/bazaby/zakon/zakb1072.htm>

60. Аб музеях і Музейным фондзе Рэспублікі Беларусь [Электронны рэсурс]: закон Рэспублікі Беларусь [Прыняты Палатай прадстаўнікоў, Адобраны Саветам Рэспублікі 12.12.2005 г. № 70-3]. – Рэжым доступу: <http://museum.by/node/14343>

61. Аб Музейным фондзе Рэспублікі Беларусь [Электронны рэсурс] : палажэнне [зацверджана Пастановай Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь 10.06.2006 г. № 730]. – Рэжым доступу: <http://www.dkmf.by/regulatory-documentation/view-68.html>

62. Про внесення змін до Закону України «Про музеї та музейну справу» [Електронний ресурс]: закон України [прийнято Верхов. Радою 05.11.2009 р. № 1709-VI]. – Режим доступа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1709-17>

63. Там само.

64. Згадаймо хоча б викрадену у 2008 р. з Одеського музею західного й східного мистецтва картину Мікеланджело Мерізі да Караваджо «Узяття Христа під варту, або Поцілунок Іуди», яку Німеччина повернула у 2010 р.

65. Зокрема, мова йде про справу щодо повернення матеріалів виставки «Крим – золотий острів у Чорному морі» (ознаменованих пресою як «скіфське золото») з Нідерландів.

References:

1. Ab muzeiakh i Muzejnym fondze Respubliki Belarus' [On Museums and Museum Fund of the Republic of Belarus. Law of Republic of Belarus. 12.12.2005 h. № 70-Z]. Zakon Respubliki Belarus' pryniaty Palataj prадstawnikow, Adobранy Savetam Respubliki 12.12.2005. № 70-Z. Retrieved from <http://museum.by/node/14343> [in Belarusian].

2. Ab Muzejnym fondze Respubliki Belarus' [On the Museum Fund of the Republic of Belarus. Law of Republic of Belarus 10.06.2006. № 730]. Palazhenne zatsverdzhana Pastanovaj Saveta Ministraw Respubliki Belarus' 10.06.2006 № 730. Retrieved from <http://www.dkmf.by/regulatory-documentation/view-68.html> [in Belarusian].

3. Abramov, V. (2009). Yvan Yraklyevych Kurys (1840–1898). «Zhelaia prynesty posyl'nuiu pomosch' rodnomu yskusstvu...» [Ivan Iraklievich Kuris (1840–1898). «Wanting to give all possible assistance to native art ... «]. *Khudozhnia kul'tura. Aktual'ni problemy – Art culture. Actual problems. Vol. 6.* 567–604. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/j-pdf/khud_kult_2009_6_45.pdf [in Russian].

4. Bilokin', S. (2006). V oboroni ukrains'koi spadshchyny: Istoryk mystetstva Fedir Ernst [In defense of Ukrainian heritage: art historian Fedir Ernst]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. Retrieved from <http://www.s-bilokin.name/Personalia/Ernst/Museums/HistoricalMuseum.html> [in Ukrainian].

5. Dakhnovych, A. (2007 [1927]). Kyivs'ka kartynna halereia [Kyiv art gallery]. *Ukrains'kyj muzej – Ukrainian Museum*, 215–224 [in Ukrainian].
6. Dekret ob uchrezhdeny edynoho Hosudarstvennoho muzejnogo fonda. Proekt. 14 yiunia 1919 h. [Decree on the establishment of a single State Museum Fund. Project. June 14, 1919]. *V. Y. Lenyn y A. V. Lunacharskyj: Perepyska, doklady, dokumenty – Lenin and Lunacharsky: Correspondence, reports, documents* (1971). Moscow: Nauka. Retrieved from. <http://lunacharsky.newgod.su/lib/lenin-i-lunacharskij/86> [in Russian].
7. Doklad N. Y. Romanova. Yz stenohrammy zasedanyj Pervoj Vserossyjskoj konferentsyy po delam muzeev 11–17 fevralia 1919 h. [N.I. Romanov's Report. From the transcripts of the meetings of the First All-Russian Conference of Museums 11–17 February 1919]. *Muzevedcheskaia mysl' v Rossyy XVIII–XX vekov – Museological ideas in Russia in XVIII–XX centuries*. (2010). E.A. Shulepova (Ed.). Moscow: Eterna [in Russian].
8. Dovidka upravlinnia v spravakh mystetstv pry RNK URSSR pro mistseperebuvannia evakujovanykh ustanov obrazotvorchoho mystetstva Ukrainy v berezni 1942 r. [Reference of the Department of Arts at SNK of USSR about the whereabouts of evacuees institutions Art of Ukraine in March 1942]. *Kul'turne budivnytstvo v Ukraini RSR, cherven' 1941–1950 – Cultural construction in the Ukrainian SSR, June 1941–1950* (1989). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
9. Dubrovs'kyj, V. (2007 [1927]). Chervovi zavdannia suchasnoho muzejnogo budivnytstva na Vkrain [Immediate Tasks of the modern museum building in Ukraine]. *Ukrains'kyj muzej – Ukrainian Museum*, 13–26 [in Ukrainian].
10. Horelova, S. Y. (1990). Muzejnyj fond v pervye hody Sovetskoj vlasty [The museum fund in the first years of Soviet power]. *Khudozhestvennoe nasledye. Khranenyje, yssledovanye, restavratsyia – Artistic Heritage. Preservation, research, restoration, Vol. 13*, 203–216 [in Russian].
11. Kot, S. (2009). Radians'ka evakuatsiia ukrain-s'kykh muzejnykh tsinnostej na terytorii URSSR pid chas Druhoi svitovoi vijny v konteksti problem povernennia ta restyuttsii vtrachenjnykh kul'turnykh nadban' [Soviet evacuation of the Ukrainian museum treasures in the USSR territory during the Second World War in the context of the return and restitution of lost cultural heritage]. *Storinky voiennoi istorii Ukrainy – Pages of Military History of Ukraine, Vol. 12*, 321–336 [in Ukrainian].
12. Kushnir, V. (2013). Pytannia orhanizatsii muzejnoi merezhi USRR u 1920-ti rr.: naukovyj ta suspil'no-politychnyj vymiry [The problems of the museum network of USSR in the 1920's: scientific and socio-political dimensions]. *Narodoznavchi zoshyty – Ethnology notebooks, Vol. 6*, 977–987. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/j-pdf/NaZo_2013_6_5.pdf [in Ukrainian].
13. Man'kovs'ka, R. V. (2000). *Muzejnystvo v Ukraini [Museums in Ukraine]*. Kyiv [in Ukrainian].
14. Mezentseva, H. H. (1980). *Muzejeznnavstvo (na materialakh muzeiv Ukraini RSR) [Museology (based on museums of Ukrainian SSR)]*. Kyiv: Vyscha shkola [in Ukrainian].
15. Moskovskaia deklaratsyia [The Moscow Declaration]. Sundyeva, A. (Ed.) (2007). *Vestnyk Tomskoho hosudarstvennoho unyversyteta – Bulletin of the Tomsk State University, Vol. 300*, 77–78 [in Russian].
16. *Muzeinoe delo Rossyy [Museum business in Russia]*. (3d ed.). (2010) Moscow, Russia [in Russian].
17. Nestulia, O. O. (2000). Osoblyvosti pam'iatkookhoronnoho rukhu v Ukraini 1917 – 1991 rr. ta aktual'ni zavdannia zberezhenia istoriko-kul'turnoi spadschyny na suchasnomu etapi [The Features of movement for monument protection in Ukraine 1917–1991 and the actual tasks of preserving historical and cultural heritage at the present stage]. *Stratehiia ukrains'koho derzhavotvorenna. Filosofs'ko-politolozhichnyj ta ekonomichnyj analiz. Filosofiia. Ekonomika. Polityka. Osvida – The strategy of the Ukrainian state. Philosophical, political and economic analysis. Philosophy. Economy. Policy. Education, 147–160*. Kyiv–Poltava: ASMI [in Ukrainian].
18. O muzeiakh y Muzejnom fonde Respublyky Belarus' [On Museums and Museum Fund of the Republic of Belarus. Law of Republic of Belarus 05.09.1996 № 575-XIII]. *Zakon Respublyky Belarus' 05.09.1996 № 575-XIII*. Retrieved from <http://pravo.levonevsky.org/bazaby/zakon/zakb1072.htm> [in Russian].
19. O Muzejnom fonde Rossyjskoj Federatsyy [On Museum Fund of Russian Federation. Decision of the Government of the Russian Federation 12.02.1998 № 179]. *Polozhenye utverzhdeno Postanovlenyem Pravytel'stva Rossyjskoj Federatsyy 12.02.1998 № 179*. Retrieved from http://www.goskatalog.ru/data/documents/resolution_179_1998_02_12/index.php [in Russian].
20. O Muzejnom fonde Rossyjskoj Federatsyy y muzeiakh v Rossyjskoj Federatsyy [On Museum Fund of Russian Federation and Museums in Russian Federation. Federal Law 26.05.1996 № 54-FZ]. *Federal'nyj zakon pryniat Hosudarstvennoj Dumoj 26.05.1996. № 54-FZ*. Retrieved from <http://base.garant.ru/123168/#ixzz3bFnP21fO> [in Russian].
21. O muzejnom fonde Soiuza SSR [On the Museum Fund of the USSR. Decree of the USSR Council of Ministers 02.06.1965 № 428]. *Postanovlenye Soveta Mynystrov SSSR ot 02.06.1965 № 428. Sobranye postanovlenyj pravytel'stva SSSR – Collection of the decisions of the USSR government (1965). Vol. 13*, 103 [in Russian].

22. О povyshenyu roly muzeev v kommunysty-cheskom vospytanyu trudiaschykhsia: postanovlenye TsK KPSS ot 12.06.1964 [On strengthening the role of museums in the communist education of the working people: the decision of the CPSU from 06.12.1964]. *Spravochnyyk partyjnogo rabotnyka – Handbook of party worker (1966)*, Vol. 6, 354–356 [in Russian].
23. Omel'chenko, Yu. A. (1972). Okhorona pam'iatok i muzejne budivnytstvo na Ukraini v pershi roky radians'koi vlady [Protection of monuments and museum construction in Ukraine in the early years of Soviet power]. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, Vol. 1., 102–108 [in Ukrainian].
24. Pervaia vystavka natsyonal'nogo muzejnogo fonda. Kataloh. [The first exhibition of the National Museum Fund. Catalog.] (1918). Moscow: Narodnyj komysaryat po prosvescheniyu. Otdel po delam muzeev y okhrane pamiatnykov yskusstva y staryny [in Russian].
25. Polozhenye o fondovo-zakupochnoj komysy muzeev systemy Mynysterstva kul'tury SSSR [Regulation of the fund commission of the Ministry of Culture museums system] Prylozhenye k prykazu Mynysterstva kul'tury SSSR 20.04.1987 № 170 (1987). Retrieved from www.consultant.ru [in Russian].
26. Polozhenye o Muzejnom fonde Soiuz SSR: prylozhenye k prykazu MK SSSR «Ob utverzhdeny Polozheniya o Muzejnom fonde SSSR» 27.12.1988. № 483 [Regulation of the Museum Fund of the USSR: the annex to the order of MC USSR «On Approval of the Museum Fund of the USSR» 27.12.1988 № 483] (1988). Moscow [in Russian].
27. Polozhenye o Muzejnom fonde Soiuz SSR: prylozhenye k prykazu MK SSSR «O muzejnom fonde Soiuz SSSR» 26.07.1965 № 273 [Regulation of the Museum Fund of the USSR: the annex to the order of MC USSR «On the Museum Fund of the Union of the USSR» № 273 from 07.26.1965.] (1965). Moscow [in Russian].
28. Polyschuk, N. (2007). Ajvazovskij y Odessa [Aivazovsky and Odessa]. *Derybasovskaia–Ryshel'evskaia. – Odessa*, Vol. 31, 219–228 [in Russian].
28. Pro kupivliu dlia derzhavnykh muzeiv u pryvatnykh osib muzejnykh tsinnostej : Dekret RNK Ukrainy vid 11 bereznia 1921 [On procurement of museum values for public museums from individuals: Decree of RNK Ukraine 11.03.1921]. *Zakonodavstvo pro pam'iatky istorii ta kul'tury (Zbirnyk normatyvnykh aktiv) – Legislation of historical and cultural monuments (1970)*. Yakymenko, O. N. (Ed.). Kyiv: Vydavnytstvo politychnoi literatury Ukrainy [in Ukrainian].
29. Pro muzei ta muzeinu spravu [On Museums and Museum Business, Law of Ukraine 29.06.1995. № 249/95-VR]. *Zakon Ukrainy pryiniato Verkhov. Radoiu 29.06.1995 № 249/95-VR*. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
30. Pro oblik i reiestratsiiu predmetiv mystetstva i starovyny : Dekret VUTSVK i RNK RRFSR vid 8 bereznia 1923 r. [On the accounting and registration of objects of art and antiques VUTSVK Decree SNK RSFSR 08.03.1923]. *Zakonodavstvo pro pam'iatky istorii ta kul'tury (Zbirnyk normatyvnykh aktiv) – Legislation of historical and cultural monuments (1970)*. Yakymenko, O. N. (Ed.). Kyiv: Vydavnytstvo politychnoi literatury Ukrainy [in Ukrainian].
31. Pro poriadok popovnennia muzeiv eksponatamy: postanova Rady Ministriv URSSR vid 22.06.1965 r. № 597 [On the order of replenishment of museum exhibits: Resolution USSR Council of Ministers 22.06.1965 № 597.]. *Zbirnyk postanov i rozporiadzhen' uriadu URSSR – Collection of decisions and orders of the government of the USSR (1965)*. Vol. 6, 75. Kyiv: Polityvydav Ukrainy [in Ukrainian].
32. Pro povnennia muzejnykh eksponativ: postanova RNK URSSR vid 10 lystopada 1944 r. № 1504 [On the return of museum objects: Resolution RNK SSR 10.11.1944 № 1504]. *Zakonodavstvo pro pam'iatky istorii ta kul'tury (Zbirnyk normatyvnykh aktiv) – Legislation of historical and cultural monuments (1970)*. Yakymenko, O. N. (Ed.). Kyiv: Vydavnytstvo politychnoi literatury Ukrainy [in Ukrainian].
33. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro muzei ta muzejnu spravu» [On amending the Law of Ukraine «On museums and museum business» Law of Ukraine 05.11.2009 № 1709-VI]. *Zakon Ukrainy pryiniato Verkhov. Radoiu 05.11.2009 № 1709-VI*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1709-17> [in Ukrainian].
34. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Muzeinyi fond Ukrainy [On approval of the Museum Fund of Ukraine, decree of Cabinet of Ministers of Ukraine 20.07.2000. № 1147]: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20.07.2000 r. № 1147. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1147-2000-%D0%BF> [in Ukrainian].
35. Ravykovych, D. A. (1968). Orhanyzatsiia muzejnogo dela v hody vosstanovleniya narodnoho khozjstva (1921–1926) [Organization of museums during the recovery of the economy (1921–1926)]. *Ocherky ystoriy muzejnogo dela v SSSR – Essays on the history of museums in the USSR*, Vol. 6, 97–145 [in Russian].
36. Shmyt, F. Y. (1919) *Ystorycheskye, etnografycheskye y khudozhestvennye muzey. Ocherky ystoriy y teoryy muzejnogo dela [The historical, ethnographic and art museums. Essays on the history and theory of museum work]*. Kharkov: Soiuz [in Russian].
37. Shmyt, F. Y. (1929) *Muzejnoe delo. Voprosy ekspozitsyy [Museum studies. The problems of exhibition]*. Leningrad: Lenynhradskaia Pravda [in Russian].

38. Sudyeva, A.A. (2007). Ystoryia odnoj deklaratsyy [The history of one declaration]. *Vestnyk Tomskoho hosudarstvennoho unyversyteta – Bulletin of the Tomsk State University*, Vol. 300, 74–78 [in Russian].

39. Yhnat'eva, V. N. (1968) Orhanyzatsyia muzejnoho dela y muzejnoe stroitel'stvo RSFSR v poslevoennye hody (1946–1953) [Organization of museums and museum construction in the RSFSR in the post-war years (1946–1953)]. *Ocherky ystoryy muzejnoho dela v SSSR – Essays on the history of museums in the USSR*, Vol. 6, 54–96 [in Russian].

40. Ynstruktsyia po uchiotu, ynventaryzatsyy y khranenyiu muzejnykh materyalov [Instruction of accounting, inventory and preservation of the museum materials] (1938). Moscow : Typo-lytohrafiya ym. Vorovskoho [in Russian].

41. Zaks, A. (1968). B. Ystochnyky po ystoryy muzejnoho dela v SSSR (1917–1941) [Sources on the history of museums in the USSR (1917–1941)]. *Ocherky ystoryy muzejnoho dela v SSSR – Essays on the history of museums in the USSR*, Vol. 6, 5–53 [in Russian].

42. Zaks, A.B. (1982). Pervaia vserossyjskaia konferentsyia po delam muzeev. Fevral' 1919 hoda (Po materyalam otdela pys'mennykh ystochnykov Hosudarstvennoho Ystorycheskoho muzeia) [The first All-Russian Conference for Museums. February 1919 (According to the department of written sources of the State Historical Museum)]. *Aktual'nye voprosy yzucheniya fondov muzeev po ystoryy sovetskoho obshchestva – Actual problems of the studying of the funds of museums on the history of Soviet society*, 149–157 [in Russian].